

bog od boga, svjetlo od svjetla, razlikujući se od oca kao što se stabljika razlikuje od korijena, rijeka od svog izvora, zraka svjetlosti od sunca. Ali stabljika, izrasla iz korijena, donosi plod, rijeka, potekavši od izvora, stvara bezbrojne rukavce, a zraka sunčeva, jarka i vrela, obasjava i oživljava sveskoliku prirodu; jednako kao što se iz korijena, a po stabljici, rađa plod, tako i duh sveti, kao treća osoba jednog supstancijalnog realiteta, nastaje od boga, a po sinu.

Članovi trojstva, kao što se razabire, vremenski su stupnjevani: dok je otac od iskona vječan i jedan, dotle sin i duh sveti postaju bezvremenski, prostorno neodređeni, tek svojim rađanjem.

Od preostalih spisa, valjalo bi spomenuti i djelo „De testimonio animae“ (Svjedočanstvo duše), u kojem Tertulijan dokazuje uskrsnuće tijela, a samim time i besmrtnost duše.

Pri kraju svog puta Tertulijan se priklanja sekti montanista, iako se gotovo cijeli život borio protiv nebrojanih hereza.

Montanizam, nastao u Frigiji, stekao je u kratko vrijeme gomilu sljedbenika među svim slojevima stanovništva, propovijedajući asketski život, ugušivanje požuda, odricanje svih životnih radosti, ekstatično sjedinjenje s božjom osobom, nagovještavanje skoro smak svijeta. Ta je sekta bila oštar protivnik oportunističkih crkvenih općina koje su, već sasvim formirane, gubile mnoge revolucionarne karakteristike.

118

Sigurno je i neosporivo da su obazrivost i bojažljivost eklezijalnih zajednica, njihovo ulaganje cesarima i započeto diferenciranje određenih slojeva unutar same zajednice osnovni uzroci Tertulijanova naprasitog i svakako iznenađujućeg postupka. Shvaćajući svoj poziv kao propovijedanje kraljevstva božjeg (regnum Dei) siromašnima, umornima, iscrpljenima i obespravljenima, on je prokleo hipokriziju, himbenost i dodvoravanje crkvenih općina, nastavljajući put ustrajanja u asketskom životu i moralnoj žistoći (vivere in oboedientia et in castitate).

Hrabro ustrajanje i zalaganje za ono što je sam izabrao i odredio kao svoj životni cilj; najveće je Tertulijanovo djelo, značajnije i veličanstvenije od svih trideset napisanih rasprava. To je najveća potvrda slobode uma i volje Kvinta Septimija Florenta.

Zlatko Pleše

SOLON

Kad se govori o Solonu, u prvom se redu misli na Solona—političara. Nesumnjivo je da je značaj njegovih reformi iz 594. godine golem, no nikako ne smijemo smetnuti s uma ljepotu njegovih pjesama i mudrost njegove filozofije.

Pokušat ćemo, dakle, govoriti o Solonu — političaru, pjesniku i filozofu.

Rođen je u jednoj od najuglednijih atenskih porodica negdje oko 640 godine. Kao mladić napustio je rodni grad i krenuo u svijet ne bi li se obogatio trgovinom. Kad se nakon dugog izbjivanja vratio, našao je Atenu u prilično bijednom stanju. Tirani, koji su se izmjenjivali na vlasti, živjeli su od pljačke i u stalnom sukobu s narodom koji je bio opterećen golemim dugovima. Zelenaštvo je cvjetalo. Novac postaje kupovno sredstvo i, budući da je bio vrlo rijedak, strašno je skup. Seljaci u bescijenje prodaju svoje proizvode, zadužuju se i postaju lak plijen lihvarima. I vanjski je utjecaj Atene ništavan. Kao potpuno oslabljena država morala je prepustiti Salaminu Megaranima. Otprilike u takvim uvjetima na političku scenu stupa Solon.

119

Napisao je mobilizatorsku elegiju, *Salamina*, od koje je sačuvano osam od napisanih stotinu stihova. U njoj kaže da mu je žao što je Atenjanin i osuđuje olako prepuštanje Salamine. Poziva građane da krenu u junački boj i povrate otok.

*Ἴομεν εἰς Σαλαμῖνα, μαχησόμενοι περὶ νῆσον
ἰμερτήσ, χαλεπὸν τ' αἰσχος ἀπωσόμενοι.*

Hajdemo u Salaminu, da junački branimo otok
Željani i k tomu da od sebe turnemo rug!

(Prijevod Stjepan Senc)

Priča kazuje da se pri pjevanju te elegije Solon napravio ludim, jer je bilo zabranjeno pozivati na ponovno osvajanje Salamine. Međutim, nadahnuti patriotizam Solonov postigao je u potpunosti svoj cilj. Atenjani su se odlučili na borbu i uspjeli ponovo doći u posjed otoka Salamine.

Godine 594. izabran je Solon za arhonta s posebnim ovlastima da provede reforme. Te su reforme provedene u dva pravca: s jedne je strane Solon nastojao popraviti vrlo loše stanje seljaštva koje je bilo opterećeno dugovima i u stalnoj opasnosti da padne u dužničko ropstvo, a s druge strane da podjelom građana prema imetku podijeli po istom kriteriju i opseg njihovih prava. Prva od ovih reformi poznata je pod nazivom *σεισάχεια* (skidanje tereta), i ona je znatno pridonijela razvoju atenske

ekonomike i prelasku od rodovske imovine individualnoj. Sastojala se od ukidanja dužničkog ropstva i dugova na zemlju. Druga reforma, kojom su atenski građani bili podijeljeni na četiri klase i kojoj je u Ateni stvoreno timokratsko uređenje, položila je temelj kasnijoj atenskoj pomorskoj moći. Bez ikakvih prava ostali su ovim reformama jedino robovi i doseljenici. Osim ovih glavnih reformi, uveo je Solon i niz drugih zakona koji su ozdravili stanje atenske ekonomike i društva uopće.

Kada je od građana dobio obećanje da za njegova odsustva neće pogaziti uvedene reforme, ponovo je napustio Atenu i krenuo na desetogodišnje putovanje po Egiptu, Cipru i Maloj Aziji. No, nedugo nakon njegova povratka u Atenu, Pizistrat se proglasio tiraninim. Godine 559. Solon je umro.

Istim su duhom protkani svi vidovi Solonova djelovanja. I kao pjesnik on se obara na tiraniju, bespravno iskorištavanje naroda i pretjeranu težnju za probitkom bilo koje vrste. Zbog toga u dobru dijelu svojih elegija Solon donosi svoje reformatorske i filozofske ideje.

Solonove pjesme dijele se na dvije velike skupine: elegije i jambe. Od svih pjesama koje je spjevao sačuvani su nam samo ulomci (osim jedne cijele elegije), kao uostalom i od većine drugih grčkih liričara. Elegije su svrstane u dvije skupine.

U grupi elegija nazvanih Opomene Atenjanima (*Ἑποδῆκαι εἰς Ἀθηναίους*) osobito se ističe jedna koja je, pretpostavlja se kompletna, sačuvana kod Demostena (on je citira u jednom govoru kad govori koliko zlo dolazi od nepoštenih građana). U njoj Solon upozorava na opasnost od zlih i pohlepkih plemića koji jedini mogu biti uzrok propasti Paladina grada.

*Ἡμετέρη δὲ πόλις κατὰ μὲν Διὸς οὐποτ' ὀλεῖται
αἴσαν καὶ μακάρων θεῶν φρένας ἀθανάτων·
τοῦ γὰρ μεγάλθυμος ἐπίσκοπος ὀβριμοπάτρι
Παλλὰς Ἀθηναίη χειρὰς ὑπερθεῖν ἔχει·
αὐτοὶ δὲ φθείρειν μεγάλην πόλιν ἀφραδίῃσιν
ἄστοι βούλονται χοήμασι πειθόμενοι,*

Nikada neće pasti naš grad, po Zeusovoj sudbi,
Blaženi bogovi svi istog su mišljenja tog:
Njemu je kći premogućeg oca, Palad' Atena,
Velikodušni štit, šireći ruke nad njim;
Ali će plemstvo veliki grad da uništi sâmo,
Bezumljem svladano sve, želeći bogatstvo steć.

Također ukazuje na neophodnost reda i zakona (tako opravdava svoj reformatorski i zakonodavni rad) i govori o slozi i o skladu kao svojim idealima kako u poeziji tako i u životu uopće. Još u nekim elegijama nalazimo apologiju njegova političkog djelovanja, a onima koji nisu zadovoljni kaže da je u velikim i općeznačajnim stvarima teško svima udovoljiti.

Solonova je moralna filozofija uvjetovana značaj „sklada i sloge“ u njegovu djelu. Nije on nosilac nekakvih novih ili tendencioznih ideja o životu, moralu ili religiji. On jednostavno slijedi dobro poznati helenski *μηδὲν ἄγαν* što ga ne sprečava da uživa u svim blagodatima života. Umjerenost u svemu osnovna je pretpostavka sretnog života. Čovjeku je određeno mjesto u svijetu, dobro su mu zacrtani krugovi u kojima se smije kretati. To nije plod nikakve slučajnosti. Bog, kao oličenje pravde, poznaje mogućnosti svakog pojedinca i na taj mu način određuje krajnji domet. Svaka je borba protiv volje božje uzaludna i unaprijed osuđena na neuspjeh. Kazna, koja je posljedica svakog otpora, nije izraz božje netrpeljivosti ili zlobe prema pojedincu već je samo izraz želje da se sve odvija po unaprijed utvrđenom i datom redu. Solon je izuzetno dosljedan u provođenju tih ideja i upravo zato u svim je njegovim pjesmama, koje su došle do nas, očita želja za redom i vjera u nj. Sve te ideje iznosi u ciklusu elegija koje su nazvane Opomenama samome sebi (*Ἑποδῆκαι εἰς ἑαυτὸν*). Među ulomcima koji pripadaju ovoj zbirci nalaze se i mnoge misli koje su već u antici smatrane vrhunskom ljudskom mudrošću, a i fragmenti elegija u kojima se obraćao svojim prijateljima, kao na primjer pjesniku Mimnermu kojemu kaže:

*„Ὀρθωκονταέτη μοῖρα κίχου θανάτου.“
Μηδέ μοι ἄκλωστος θάνατος μόλοι, ἀλλὰ φίλοιον
ποιήσαιμι θανάων ἄλγεα καὶ στοναχάς.*

aludirajući na Mimnermovu elegiju u kojoj moli da ga smrt stigne u šezdesetoj godini.

U svojim jambima direktno se obraćao svojim političkim protivnicima, a nije više hladnokrvno izlagao svoju političku i filozofsku orijentaciju. U jambima je, kako i doliči ovoj vrsti, bio i znatno oštrij, posebno kad je bila riječ o njegovu odbijanju da se prihvati tiranije. Jambima su, dakle, bili namijenjeni obrani Solonova političkog rada. I najveći sačuvani ulomak iz tih pjesama, u kome zaziva Zemlju „najveću majku olimpskih bogova“ da sudi o njegovu radu, najljepše nam to ilustrira.

Svaki je atenski pjesnik ostavio nešto svome gradu. Solon vjerojatno najviše. Još za života bio je cijenjen kao pjesnik (o apaturijskoj svetkovini njegove su pjesme pjevali dječaci); o tome da su ga voljeli kao političara ne treba ni govoriti, a to što je uvršten među sedam grčkih mudraca dovoljan je dokaz da je, iako ne donosi nikakav revolucionarni zaokret u načinu razmišljanja, priznat i kao mislilac.